

Kristlik usurpatsioon

Ilmar Vene

Orjus kuulub antiikühiskonna suurmõistatuste hulka. Igatahes võib nii öelda, kui juttu tuleb “klassikalisest orjusest”, s. t. orjusest riikliku institutsioonina, mis sai sedavõrd vägeva arenduse, et inimesi kujutleti pikki sajandeid kahe teineteisele vastanduva suurrühmana, orjade ja vabadena. Alles selle riikliku, pikki sajandeid kultiveeritud vägevuse taustal muutub mõneti mõistetavaks Seneca (orje silmas pidav) keelitus: *Immo homines* (“Ikkagi inimesed”). Mõneti, mitte täielikult; pole ju kahtlust, et orjade inimloomusest olid kõik suurepäraselt teadlikud. Niisiis ei saanud südametunnistusele koputav meeldetuletus “filosoofilises” mõttes midagi anda. Aga ilmselt oli seda siiski vaja. Enamgi veel! Seneca meeldetuletus kõlas nii revolutsiooniliselt, et selle erakordsust tunnistatakse praegugi. *Immo homines* märgib õhtumaise humanismi ajaloos omalaadset kulminatsioonipunkti, milleni kristluseelsel ajastul jõuti ja millele tagantjärele uhkusega osutatakse.

Ja kuidas saaks jätta osutamata, kui Seneca humanismiavalduse lumine tipp kõrgub nii ülevas üksinduses? Üldvalitsev oli ometi Aristotelese, üldtuntud mõttevürsti määrang, mida pakutakse praegusis ajalooõpikuis ja mida mööda orjad olid “kõnelevad tööriistad”. Seda peaks tõendama ka Seneca, kelle revolutsioonilises määratluses ei lasu rõhk mitte “inimestel”, vaid sõnal “ikkagi”. Kogu maailm teadis, et kõnevõimest, mis orjadel oli vabadega miskipärast ühine, ei tohi lasta end eksitada, aga siis tuli Lucius Annaeus Seneca, tuues ennekuulmatu sõnumi: I k k a g i inimesed!...

Orjuse mõistatus taandubki küsimusele, kuidas sai aristoteleslik suhtumine muutuda nõnda üldiseks? Ja see, kui peatuda veidi Aristotelesel, omandab veel erilise teravuse. Teatavasti õppis tulevane Filosoof Platoni juures üle kahekümne aasta; nii kestvat lähisuhtlust arvestades tundub ootuspärane, et ta pidi teadlik olema sellestki, kuidas Platon oli orjaseisundist imekombel pääsenud. Niisiis too ainuline õpetaja, kes Aristotelesel silmis jäi nõnda kõrgele, et tavalistel lihtsurelikel polnud isegi õigust teda kiita, oleks äärepealt “kõnelevaks tööriistaks” muutunud. Millega seletada, et Aristoteles sellest võimalusest kunagi ei huvitunud? Kõiki tema mõttekäike me muidugi ei tea, kuid vähemasti teadaolev kallutab ennist toodud väitega soostuma. Igatahes tohime kujutleda, kuidas Aristoteles, kes on mõnda aega mõelnud oma õpetaja imelisest pääsemisest, hakkab mõtlema ka orjusest kui sellisest. Ja siis ta mõistagi poleks enam saanud oma lapidaarse lahendusega leppida.

Paraku pole sellest vähimatki märki; orjus oli Aristotelesel silmis valdkond, mis tähelepanu üldse ei vääri. Tõsiasi tasub meenutada seda enam, et meil on tegemist mõtlejaga, kes erinevalt muudest, eelkõige põhitarkustega tegelevaist tarkusearmastajaist hoolis kõigest-kõigest. Oli see siis targa mehe vääriline, kui huvituti isegi pisiasjust, näiteks taimede ehitusest või kalade lõpuseist? Aga Aristotelesel teadmishimu ei tunnistanud piire; ta loendab isegi suudes varjuvaid hambaid, tehes (ennatlikult) kindlaks, et hammaste arv on mehel ja naisel erinev. Ainult sellest, mis seostus orjusega, ta ei hoolinud. Ilmselt oli tegemist millegi iidammuse ja endastmõistetavaga, mis ei saanud küsimustele ajendada. Me ju ei küsi, mispärast päike hommikul tõuseb ja õhtul loojub.

Ometi poleks õige teha aristotelesliku suhtumise üldvalitsevusest üheülbalisi järeldusi. Ori polnud küll inimene, kuid üldreeglina elas ta siiski inimeseks saamise, s. t. vabaks laskmise lootuses. Ja väga sageli see lootus ka täitus. Seda, kui hoogsalt vabakslastute read täienesid, näitlikustab kõige ilmekamalt keiser Augustus, kes võttis nõuks vabastamist otsustavalt piirata ja kelle seadusega määrati kindlaks, et korraga ei tohi vabaks lasta rohkem kui sada orja; selline piirang kallutab arvama, et esinenud oli vabakslaskmisi, mispuhul nimetatud ülempiiri tunduvalt ületati. Peab muidugi möönma, et vabakslastute õigused kodanikena polnud täielikud, aga teiselt poolt ka see tundub pigem ootuspärane. Sest kuidas olnuks võimalik tunnistada täisväärtuslikeks kodanikeks olevused, kelle eest veel hiljaaegu oli seaduse ees vastutanud nende omanik ja keda tohtis üle kuulata ainult piinapingil? Juba sümboolsuse pärast pidi vabakslastuile külge jääma märk nende varasemast seisundist.

Lahendused orjusega seostuvatele küsimustele on sõltunud niihästi vaimsest üldhoiakust kui ka lahendaja meelsusest. Sotsiaalse pingestumise oludes toonitatakse antagonismi: orjad olid loomadest alamad (kes siis tormi ajal, kui üleaurust lasti on hakatud merre loopima, eelistaks väärtusetut orja hinnalisele loomale?) ja seepärast ei saanud vastandite vahel olla vähimatki leppimist. Seevastu filantroopilisemalt meeletatud autorid on tollaseid olusid hinnanud leebemalt. Mitte “orjad”, vaid “teenrid” ja “majakondsed”; “rääkivad tööriistad” olevat ju siiski *familia*’sse kuulunud. Ja siis mainitakse Cicerot, kes oma haigele orjale kirjutas kolm kirja päevas. Sedalaadi väitluste jätkudes koorus pikapeale kokkuvõtteks kogupildi ülim mitmekesisus: leidis orje, kes olid nii-öelda surmamõistetud, aga esines ka sääraseid, kes oma seisundilt meenusid rohkem orjapidajaid.

Kuidas ja mispärast säärase olukorranäi jõuti? Määratu riik on täis olevusi, kellest teatakse, et nad inimesteks saavad alles edaspidi. Vabakslaskmise ülev viiv ülendab nad kodanikeks ja pärast seda sõandab neid kehaliselt karistada ainult volinik, kelle jultumus on end hoobelnud Rooma riigi seaduste eiramiseni. Kuid kuni selle ajani nad inimesed ei ole. Ja täiesti olenemata sellest, missugune tähtsus neil igapäevases elus oli; ärakaranud orjadena tuleb neil oma pärisseisundist teadlikuks saada täie selgusega. Ka Cicero, kes ühele oma orjadest võis kirjutada kolm kirja päevas, räägib ärakaranud orjast tõelise orjapidaja toonil.

Imestust õigustab seegi, et mujal maailmas sellist riiklikku mitmekesisust ei tekkinud. Orjus teadagi püsib tänini, kuid avalikud orjaturud peaksid nüüd olema kadunud. Orje saab tellida, kuid avalikult neid enam välja ei panda. 19. sajandil sellist ujedust veel ei tuntud; G. Flaubert Egiptuses ja H. Vambery Kesk-Aasias kirjeldavad orjaturgu kui midagi endastmõistetavat. Asjatundja toonil toob prantsuse kirjanik esile isegi üksikasjad: nubialannat mõõdetakse, kuna kasvu peeti hinna määramisel oluliseks.

Niisiis toimiti täpselt nõnda, nagu oli tavaks toimida juba aastatuhandeid tagasi: kaubaks ülenenud inimese väärtus tuli ometi kindlaks määrata. Sellise “ülenemise” tunnistamine hõngab “materialismi” ja toob meelde arutlused, milles kõlbluse puhtinimlikku päritolu tõestatakse väitega: varasematel aegadel nähti inimese tapmises ainelise kahju tekitamist ja seepärast rakendati karistusena rahalist laadi trahve. Analoogsel teel olevat ilmunud ka orjus: esialgu oli tavaks sõjavange tappa, kuid siis jõuti äratundmisele, et nende näol on tegemist ainelise väärtusega. Ja hiljem olevat seda spontaanselt avastatud väärtust hakatud hankima sihiteadlikult. See on kõigiti mõistuspärane seletus; ja miski ei sisenda, et inimese ülendumist kaubaks tuleks võtta iroonianana. Pigem võiks öelda: varem ilmselt ei tähendanud inimelu sootuks midagi ja seepärast tuleks inimeses sisalduva ainelise väärtuse äratundmises näha teadlikkuse kasvu, see tähendab arengut kõrgema vaimse suunas.

Üldeeldused on seega liigagi mõistetavad, küsitavaks jääb ainult, mispärast muutus orjus Vahemere-äärsetel aladel riiklikuks, sellal kui ta mujal püsis rohkem riigistamata

nähtusena? Teaduslikumal tasemel on selline küsimus muidugi vastamatu; teaduslikkus tähendab ju ühiskondlike liikumiste mõtestamisel, et püütakse näidata, kuidas inimteadvus oleneb keskkondlikest tegureist; 19. aastasajal sai nähtus ka oma üldisima ja vist parima tähise: keskkondlik determinism. Käesoleval juhul seisneks ülesanne järgnevas: näidata, kuidas Vahemere-äärne inimelu dünaamika lausa nõudis orjuse avaramõotmelist aren-damist.

Võib-olla on sedalaadi seletusi esitatud, või siis need kunagi hiljem esitatakse. Meie siiski piirdume vaid sõnaliste (mitte arvulis-teaduslike) arutlustega, sellega, mida 19. sajandil nimetati tõeni jõudmiseks “puhta mõtte jõul”. Sõnalised seletuskatsed on alati seisnenud selles, et mingit üldnähtust vaadeldakse veelgi üldisema nähtuse taustal ja püütakse neid omavahel kooskõlastada. Mis oleks orjusest üldisem? Loomulikult inimloomus; selle avarusi ei hõlmata kunagi täielikult. Niisiis väidame: orjus muutus Vahemere ääres levinähtuseks sellepärast, et sealseil rahvail oli iseäranis arenenud esimuskihk. Teisisõnu: vabadust vajasisid kreeklased ja roomlased nii kirglikult, et orjad oma juuresoluga pidid lakkamatult tõendama isandate vabaduse olemasolu.

Kergluse hõngu sellisel põhjendusel muidugi on, aga öeldut saab võtta ka tõsimeelse-malt. Kreekat eristas ometi, nagu hellenid olid veendunud, orjaket taluvaist idamaadest eelkõige vabadus; võiduga pärslaste üle, kuulutab pseudo-Lysias, võitsid ateenlased Euroo-pale kätte vabaduse. Vabade inimeste ühiskonnas aga tahab igaüks olla esimene; võistlus, nii kehaline kui ka vaimne, oli kreeklaste ühiselust lahutamatu. Lühidalt: kreeklaste üleolek barbareist oli midagi endastmõistetavat. Hiljem ja palju suuremas plaanis ilmub see üldhoiak roomlastel: Rooma rahvas on vaba ning sellisena valitseb ta ootuspäraselt ülejäänud maailma.

Vabaduse kuulutamist võtame ennekõike retoorikana ja see viimane ei saa mingil juhul olla orjuse piisavaks põhjenduseks, kuid mõningat tähelepanu peaks kreeklaste ja roomlaste suuresõnalisus siiski väärima; kui nad vabadust meeleldi ülistasid, siis pidid neil olema selleks igati reaalsed põhjused. Veel suurema tähenduse omandaks ennist toodud väide siis, kui saaksime võrrelda, kuidas vabadust eri kultuurides mõistetakse. Kas näiteks Hiina mõtlejad on rääkinud vabadusest kreeka-roomalikus vaimus? Selgitamist väärrib küsimus sellepärast, et tegemist on üldhoiaku, üldisimate arusaamade kaudse väljendusega; vabadusest rääkiv inimene, ilma et seda ise teaks, räägib tegelikult inimloomusest, inimese seisundist. Mida kõrgemaks kiidetakse vabadust, seda paremal arvamisel ollakse inimese vaimsest suutlusest. Seda mõistnuina hakkame aduma, et kreeklaste vabadusekultuse ja Aristotelese hämmastava määratluse (“rääkivad tööriistad”) vahel valitseb tegelikult otseseos. Sest mida tahab Filosoof oma definitsiooniga öelda? Ainult seda, et orjad, erinevalt vabadest, ei ole vaimsed olevused; kõnelemisvõime neil küll on, kuid tegelikult on nad tööriistad.

Vabaduse olenevus vaimsest on neid küsimusi, millest vist ükski autor pole sõanda-nud rääkida lihtsustava otsesõnalisusega. Põhjusi on mitmeid. Esimesena tuleb arvesse, et mingisugune arusaam on mõistest “vabadus” igapähele; kõik me teame, et vanglaelanikul ei ole tänaval ringiuitaja õigusi, ja sellest meile piisab. Me ei hooli kuigivõrd sellest, mida antiigi mõttetargad on rääkinud vaimsema orjuse kohta: polevat vahet, kas orjata lihalikku isandat või oma himusid jne. Ja paraku pole see hoolimatus täiesti põhjendamatu; igapähele, kes vaimu ja vabaduse vahekorra-st on lähemalt huvitunud, tuleb peagi möönda, et tegemist on lahendamatu, see tähendab põhimõttelise, see tähendab religioosset laadi küsimusega. “Inimene on vaba” tähendab, et ta kuulutatakse vaimseks, seega siis jumalikuks (Suure Vaimuga osaduses olevaks). Igapäevases elus see vabadus märgib, et inimesele kuulub õigus valida ning et langetatud valikute eest on ta ise vastutav. Valik aga saab olla kõigest ainu-kordne. Siinkohal ilmub küsimus tõeluse ainukordsusest, küsimus, mis vaimu ja vabaduse

üldmõistetava käsitlemise muudab enam-vähem võimatuks. Sest mis mõtet oleks rääkida valikuvabadusest, kui iga meie tegu on ainukordne ja lõplik? Vabadusest (ja vaimust) saaks kõnelda alles siis, kui meil oleks võimalik kord juba olnut olematuks muuta ja seejärel uuesti alustada. Seevastu ainukordne tõelus, milles meil oma elu tuleb mööda saata, lubab ainult religioosset laadi lahendusi: kui keegi usub, et tema elukäigu kujundamisel on kaasa rääkinud mingi üleilmlik jõud (Saatus vms.), siis niimoodi ta vaid tunnistab jumaluse olemasolu; mingeid mõistuspäraseid tuletisi tema uskumine ei võimalda.

Vabadusest saab seega rääkida vaid emotsionaalse hoiaku ja konkreetsete juhtumite tasemel. Kui näiteks Oidipus katsub Saatuse käest pääseda ja viib niimoodi kõrgema tahte täide, siis see tähendab, et vabaduse olemasolu eitatakse. Mis vabadusest saaks rääkida, kui isegi Oidipuse jumalad pidid alluma Saatusele? Niisiis tuleb välja, et nood vanakreeklastel, kes üle kõige hindasid Vabadust, oma ülimust tegelikult ei tunnistanud.

Vasturääkivus jätab koomilise mulje, kuid arusaamatuse põhjus seisneb vaid selles, et jutt käib vaimusest, meile täiesti käsitamatu küsimusest, mis võimaldab lahendusi, nagu juba öeldud, kõigest emotsionaalsel tasandil. Öeldu kehtivust tõendavad ka väitlused, mida vaimu ja vabaduse ("tahtevabaduse") asjus on pidanud professionaalid, s. t. teoloogid. Kõige tuntum peaks kõnealusel suhtes olema Erasmus poleemika Lutheriga: esimene kaldus tahtevabadust kaitsma, teine eitas.

Katsume seda väitlust hinnata mõistuspärasuse seisukohalt. Juba kaugelt hakkab silma, et tegemist on puhtskolastilise küsimusega. Sest kuidas me saaksime otsustada, missugusel määral on inimhing Jumalast sõltuv või sõltumatu, kui ta täielikult pärineb Jumalalt? Küsimus on teinud vaeva kogu kristluse ajaloo vältel. Juba viiendal sajandil, kui Pelagius oli kuulutanud inimese suhtelist iseseisvust, pani Augustinus kehtima põrmlase täieliku sõltuvuse. See oli igati ootuspärane lahendus, kuid paraku tuli järgnevail sajandeil vastata küsimusele: kui inimene on Jumalast täielikult, siis kuidas saaks ta oma tegude eest üldse vastutada? Niisiis tuli pelagiaanlusele mööndusi teha. Kuid ega seegi niisama lihtne olnud. Sest mille alusel ja missugusel määral pidi inimhing muutuma Jumalast iseseisvaks, kui ta samas ilmus kübemelise jumalikkusena? Säärase küsimuse lahendamisel jäi vaid järgida nende eeskujut, kes olid käsitlenud Kolmainsust: lubatud tundub olevat vaid selle või tolle momendi toonitamine, sellal kui ühemõttelised otsused jäetakse põhimõtteliselt kõrvale. Nii nad siis mõlemad, Erasmus ja Luther, muudkui toonitasid. Ja meie suutlus on mõistagi sedavõrd kasin, et teoloogiliste subtiilsuste haaramisest ei maksa üldse unistada. Kuid vähemasti mõistuspärase lõpphinnangu me saame sellele väitlusele anda. Erasmus oma püüdega muuta tahtevabadus usutavaks kaitses traditsioonilist kristlust, milles inimene saab oma kübemelise jumalikkuse iseseisvusest; Luther jättis ta sellest kübemest ilma. Esmapilgul me seda muidugi ei märka – mida selles siis halba, kui inimene muudetakse täielikult Jumala tööriistaks? Halba pole tõepoolest mingisugust; vahest ainult see, et inimene jäetakse ilma vabadusest, see tähendab vaimusest, see tähendab jumalikkusest. Sõnad seda esialgu veel ei näita; vastupidi: side jumaliku inimhinge ja Looja vahel näib muutuvat tihedamaks. Aga sõnad ju, erinevalt meid ümbritsevast tõelusest, pole ainukordsed; nad võivad üksteist asendada. Peagi tuleb Spinoza ja kuulutab, et aine (enesest teadlik aine kaasa arvatud) ongi jumal. Vabadus selles jumalikus maailmas on veel ainult tunnetatud paratamatus. See tähendab: mingit vabadust ei ole, k õ i k on paratamatus; vabadusest tohib rääkida vaid puhkudel, kui paratamatusest ollakse teadlik. Ja siis tuleb mehaanikal rajanev maailmapilt, milles Vabadust esindab Tema Majesteet Juhus. Küberneetika mõistagi annab sellele küsimusele viimase ja lõpliku lahenduse: vabadust jääb sümboliseerima veel ainult arvutiviirus.

See kõrvalepõige mõjub ehk hälvitavalt, aga ta on siiski vajalik, kuna jutt käib orjusest, vabaduse kõige mõistetavamast vastandist. Vastandid, nagu õpetab dialektika, kuuluvad

ühte. Võime selles veenduda praeguse tõeluse toel: vabadus on loonud küberneetilise maailma, milles loojal endal tuleb muutuda virtuaalse maailma osakeseks. Tahtmisi ei määra enam Jumal, vaid hiireklõps. Vabadus on tunnetatud paratamatus.

Samalaadne ühtsus liitis vastandeid ka aastatuhandeid tagasi: orjuse vohamine oli midagi vabaduse kaasnähte taolist. Ja pole juhus, et suuremas plaanis ilmus “aristokraatne eluviis” uuesti Ameerikas. Mismoodi seda taasilmumist üldse võtta? Kogu kristliku ajastu vältel õpetati, et paganlik orjaeg kuulub jäägitult minevikku, kuid siis äkki, pärast maailma ja inimliku ilu avastamist, hakkavad ookeani taas kündma orjalaevad! Seletust tuleb ilmselt näha selles, et Uude Maailma olid asunud inimesed, kes üle kõige hindasid vabadust. Täisvaimsetena evisid nad kõiki mõeldavaid õigusi ja nii oli neil peagi vaja näha ka olendeid, kes noid vabadusi ja õigusi lakkamatult meelde tuletaksid: orje. Orjus on alati vabatahtlik, erinevusi saab täheldada vaid ilmumise ajendeis. Praeguse inimkaubanduse teeb võimalikuks määratult kõrgeenenud elujärg: väga palju on inimesi, kes tahaksid elada järjest paremini; siht seisneb seega inimväarse elu saavutamises. Antiikühiskonnas oli põhjus veidi üldisem: orjakaubandus õitses, kuna elu orjade seltsis tundus mitte ainult parem, vaid ka huvitavam.

Sedalaadi huvitavuse tühisust on alati püüdnud näidata kõlblusejutlustajad – religioon pole muud kui normatiivide kogu, mis peab ohjeldama ehtnimlike tarviduste rahuldamist. Orjuse ilmumise näol saavad nood tarvidused oma lopsakaima rahulduse, niisiis peavad inimülese sfääri esindajad kõnealuses küsimuses sõna võtma. Islam, nagu ikka, teeb ka siin kõik lihtsaks ja arusaadavaks; Allahi teenijaile nähakse ette, et orjaseisundis tohib pidada ainult väärusulist. Kõik on selles sätestuses mõistuspärane. Allahi tunnistajad on vennad ning sellistena võrdsed – oleks ilmselge patt, kui mõni nendest hakkaks oma vendades orje nägema. Väärusulistele seevastu võiks õigusetu seisund isegi kasuks tulla; orjapõli ju veenab, et varasem elu oli üksainus eksitus, millest tuleb lahti öelda. On see teoks saanud, siis lakkab orjus otsemaid.

Palju tõsisemalt võetakse küsimust kristluses. Kristluse sõnum, kui võtta see kokku ühe lausega, seisneb inimese vaimustamises, vabaks ja vaimseks ülendamis; “teie kõik olete ühe isa lapsed” tähendab: teie kõik olete ennekõike v a i m s e d olevused. Sellisel juhul aga pole küsimusel orjusest põhimõttelist tähtsust. Orjad on ju kõik; sarnaselt paganlike mõttetarkadega ollakse kristluses arvamisel, et erinevus seisneb vaid selles, keda või mida orjatakse. Üks peab alluma lihaliku isanda käskudele, sellal kui teine ümmardab oma tujusid. Mida vaimsemaks inimene kasvab, seda paremini saab ta siin toodud tõsiasjast aru ning seda vabamaks ta muutub. Paganlikel aegadel elati lihalike olendena, kes oskavad hinnata ainult nähtavusi. Orjapidaja näeb, kuidas teda ümmardatakse, ja see nägemine rõõmustab teda – selle kaudu, et liigikaaslane teda teenindab, saab ta ju teadlikuks oma üleolekust. Vaimseks ülenenud puhul on teisiti. Kristlane ei talu teenindamist; kõik on ju ühe Isa lapsed ja seepärast tuntakse teise alandumist nähes endki alandatuna. Eluõigus jäetakse vaid vaimsest üleolekust sündinud teenimisele. Mida kõrgem on inimese vaimsus, seda rohkem kuulub talle õigus teisi teenida. Seda öeldakse esimestele kristlastele otsesõnu: Kes teie seast tahab olla esimene, olgu teiste teenija!

Pole kahtlust, et “vaimsus” all peetakse sedapuhku silmas eelkõige mõistuslikkust, tunnete ja ihkamise valdkond peab jääma kõrvale. Lihalik pagan nägi ihu hellitamises ülimalt rõõmu sellepärast, et tal jäi mõistusest vajaka; nõutava vaimse tasandi korral mõistetakse ajalike asjade tühisust ja rõõmudele, mida annab keha hellitamine, eelistatakse vaimse üleoleku äratundmisest saadavat rõõmu. Tegemist on traditsiooniga, mille algatas Platon, kes kuulutas mõtleva hinge kõrgeimaks. Aristoteles omalt poolt lisas, et surematus kuulub ainult mõtlevale hingele. Hiljem tulid siis stoikud, kes olid adunud, kuidas maailma käiku suunab jumalik mõistus; niisiis seisnes inimese kohus jumalikele, see tähendab

oma mõistuse käskudele kuuletumises. Kui mõistus näitab halamiste mõttetust, siis tuleb püüelda nende vältimise poole, ja kui ta on selgitanud, et elu ei vääri jätkamist, siis pole enesetapus midagi taunitavat. Lõpetuseks see täismõistuslik inimene, Maailmavaimu tööriist, ilmub välja Hegelil; ennekõike on ju saksa filosoofi Maailmavaim inimõistus. Kui arenguloos näib miski ebamõistuslik, siis tuleb seda võtta Maailmavaimu “kavalusena”.

Õnneks polnud filosoofil veel aimu praegustest kitsaskohtadest ja nii võis ta inimese täisvaimsust rahumeeli eeldada. Praegu, mil tungivalt ootavad lahendamist sada probleemi, mille hulka inimese kloonimine ei kuulu, oleme sunnitud olukorda nägema teistsuguse pilguga. Ja mõistagi sisendavad need visioonid, et inimese täismõistuslikkuse eeldamine oli illusoorne; tegemist on vist kõige suurema petupildiga, mida inimkonna ajaloost saab ette näidata. Sest mida muud tõendaksid need lahendamist ootavad probleemid? Oleks meis kübemekegi tollest mõistuslikkusest, mille mõttetargad meile suureliselt omistasid, siis poleks muret isegi mitte õhu (ennustatava) müümisega, kõnelemata juba maamuna pinnale äramahtumisest. Täismõistuslikkuse eeldajad uskusid, et ükskord me jõuame vaimutasandile, mille kõrguselt kõik ihulised hüved ilmuvad tühisena, tegelikkus aga on tõendanud, et isegi siis, kui peibutava naudinguraasukese eest hoiatada kollitava surmaga, jääb peale ikka naudinguraasuke.

Aga kui meie seisund on siin maailmas tõepoolest selline, siis milleks üldse teha numbrit noist probleemist, mis “tungivalt ootavad lahendamist”? Mõõngem otsekohele, et sõna “illusioon” pole praegusel juhul piisav; nende näol, kes meid ülendavad täisvaimseteks, on tegemist usurpaatoritega. Kuid usurpatsioonile peab järgnema restauratsioon.

Ilmar Vene

(1951)

Lõpetas 1975. aastal TRÜ saksa keele ja kirjanduse erialal. Alates 1979. aastast Tartu ülikoolis raamatukoguhoidja. Mitme esseeraamatu autor.